

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományok Intézete

GERJÁK ESZTER
AZ IRODALOM MINT NEVELÉSI ESZKÖZ
KARÁCSONY SÁNDOR KEZÉBEN

Dr. Fenyő Imre
adjunktus
konzulens

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	3
2. AZ IRODALOM, AHOGYAN KARÁCSONY SÁNDOR A NEVELÉS SORÁN HASZNÁLJA.....	4
2.1. A kisiskolások nevelése gyermekdrámákon keresztül	4
2.2 Az ifjúság irodalomművelésre való motiválása: tehetséggondozás az Erőben.....	10
2.3 Az ifjúság irodalmi ízlésformálása az Erőben.....	12
2.4. Népművelés az irodalom segítségével	13
2.5. Az irodalom hatása Karácsonyra.....	23
3. ÖSSZEFOGLALÁS	33
4. IRODALOMJEGYZÉK.....	34

1. BEVEZETÉS

Karácsony Sándor az egyetemen nem csak német nyelv és irodalomtanári diplomát szerzett, hanem magyar nyelv és irodalmat is. Ebből következik, hogy munkáiban számos irodalmi utalás van, illetve születtek tisztán irodalmi művei is – Karácsony azonban elsősorban pedagógus volt, és mint jó pedagógus, az általa nagyra becsült dolgokat be akarta a nevelés folyamatába vonni. Ennek az értékrendnek köszönhetően lett az általa értékesnek tartott irodalom is a nevelés egyik eszköze. Dolgozatomban azt kívánom feltérképezni és elemezni, miként használta Karácsony a különböző irodalmi műfajokat a különböző korosztályok nevelésében, illetve arra is kerestem a választ kutatásom során, hogy pontosan mire is akarja nevelni az irodalmi művek segítségével az adott korcsoportot. Feltételeztem, hogy a számos kritikával, recenzióval (és az általa írt irodalmi művekkel is) nem csak szórakoztatni, hanem kifejezetten nevelni is akar.

Bár elsősorban pedagógusként és filozófusként tekint rá az utókor, miután az elmúlt években felfedeztem Karácsony szépírói oldalát is, úgy gondolom érdemes a hagyatékát tanulmányozva azzal is foglalkozni, hogyan hatott rá a szépirodalom. Ebben a dolgozatban - lévén pedagógiai, nevelésméleti jellegű - ezt a témát arról az oldaláról közelítem meg, hogy a nevelési módszerében hogyan nyilvánul a szépirodalom iránti szeretete, illetve honnan, milyen ifjúkori irodalmi tapasztalataiból gyökerezik ez a módszer. A téma feldolgozása során igyekeztem lehetőségeimhez mérten a legjobban elmélyedni Karácsony munkásságában, szövegeit nem csak felszínesen olvasni, hanem kritikus szemmel tekintve elemezni is. Ezen túl nem csak az egyes művekkel kívántam foglalkozni, hanem igyekeztem rendszerben tekinteni az általa írt és ajánlott műveknek, valamint az általa ajánlott és kritizált művekre és írókra. Azt próbáltam megfejtetni, vajon a kor virágzó és sokszínű irodalmi életéből miért épp azokat a műveket választotta nevelési eszközül, amelyeket. Látható lesz majd, hogy nem mindig a nagyközönség által már jól ismert és elfogadott szerzőket gyűjti maga köré nevelési munkája során, hanem csakis saját véleménye alapján, és nem a közvélemény befolyása alatt választja azokat, akikkel körülveszi magát. Épp ettől lesz azonban izgalmas és vizsgálatra érdemes Karácsony munkássága, nézetei.

2. AZ IRODALOM, AHOGYAN KARÁCSONY SÁNDOR A NEVELÉS SORÁN HASZNÁLJA

„Minden művéből érezhető, hogy ízig-vérig pedagógus, aki nemcsak leírja, hanem hiszi és hirdeti is meggyőződését. A nevelés és az irodalom tehát szinte elválaszthatatlan nála.” – írja Bognárné Kocsis Judit Karácsony Sándor irodalmi munkásságáról¹.

Karácsony elkötelezett híve volt a nevelhetőségnek; annak, hogy mindenkit érdemes, kell és lehet is nevelni. Ennek nem csak saját magát, mint pedagógust állította szolgálatába, hanem az irodalmat is, mégpedig a lehető legváltozatosabb módokon. A kisiskolásoknak nevelő jellegű színdarabokat írt, az ifjúságot írásra ösztönözte, könyveket ajánlott számukra, de a népművelés, a felnőttek nevelhetősége is foglalkoztatta; ugyan más csatornákon keresztül, de hozzájuk is szólt és az ő figyelmükbe is ajánlotta az általa választott könyveket. A továbbiakban ezeket a módokat szeretném sorra venni, hogyan használta Karácsony az irodalmat nevelési eszközként.

2.1. A KISISKOLÁSOK NEVELÉSE GYERMEKDRÁMÁKON KERESZTÜL

A legfiatalabb, irodalomba már bevonható korosztályt saját drámáival célozta meg elsősorban. Ezek a drámák főleg vallási neveléssel, vallási témán keresztül tágabb közösségi neveléssel kapcsolatosak vagy – kisebb részük – a népi kultúra megismerésének és elsajátításának fontosságára hívja fel a figyelmet. Az 1. számú táblázat ezeknek a témáknak megfelelően csoportosítja Karácsony saját maga írt drámáit.

1. sz. táblázat

Vallási/közösségi nevelés	Népi kultúra megismertetése
• Ki-ki világítson a maga helyén: Kis színdarab az iskolai életből ellesve vasárnapi iskola, bibliakör vagy cserkészcsapat jelentőségéről 4 jelenetben. - Bp.: Exodus, 1938. • A szeretet hatalmát áldom: Jelmezes ifjúsági színdarab két felvonásban. - Bp.: Exodus, 1938. • Karácsony Kiskoszmályon: Karácsonyi játék 3 felvonásban. - Bp.: Exodus, 1939.	• Gergely bácsi levizitel: Énekes cserkészjelenet. - Bp.: Erő, 1931 • Lányok ülnek a fonóban: Népies magyar jelenet: Énekes jelenet fiú- és leányszereplőkkel. - Bp.: Exodus, 1939.

¹ BOGÁRNÉ, 2010.

• Kétféle Karácsony: Egyfelvonásos karácsonyi színdarab előjátékkal, három látomással és egy fehérszárnyú angyallal. - Bp.: Exodus, 1939. • Krisztus urunk kis-szógái: Hat előkép az utolsó ítéletről. - Bp.: Exodus, 1939. • Új háromkirályok csillaga: 5 gyermekszíndarab. - Bp.: Exodus, 1939. • Úrnak szolgálói mindnyájan: Színjáték 1 felvonásban. - Bp.: Exodus, 1949	• Aki dudás akar lenni... - Kolozsvár: Exodus, 1943. • Pásztortüzek: Két egyfelvonásos játék: Este van, este van, kiki nyugalomba...: Mintha pásztortűz ég... -Bp.: Exodus, 1943.
---	--

De Karácsony nem csak maga is írta a nevelési célzatú drámákat, hanem alapelveket is lefektetett, hogy hogyan kellene mindenki másnak is gyermekdarabokat írnia úgy, hogy azok valóban használhatóak legyenek a nevelési folyamatban, gyakorlati szinten is. Érdeemesnek tartom megvizsgálni, vajon az általa megfogalmazott drámaírásról szóló elveknek mennyire felelnek meg saját drámái. Ehhez először is a Játékmester gyermek és ifjúsági színpadon című, 1939-ben megjelent írásával kell megismerkedünk. Ez az a munkája, amelyben megfogalmazza azt a 4 alapelvet, melyet szerinte a gyermek és ifjúsági darabok írásakor figyelembe kell venni.

„Kell-e színdarab a belmissziós munkában?” – teszi fel először is kérdést,² hiszen attól, hogy ez a bevett gyakorlat, még megkérdőjelezhetjük (vagy ha ezt nem is tesszük, nem árt tisztában lenni a miérttel is): „A gyerekek és serdülő miatt is kell. Először is a gyerek és a serdülő – gyerekek. Az ő természetük, gyermeki mivoltuk parancsolja a színdarabot nekünk. Másodszor: a gyerek és a serdülő nem önálló lények, hanem szüleik és családjaik függvényei. A család, főként a szülők miatt is kell a színdarab”³ Miért? – lehet jogos ismét a kérdés. A válasz szerinte azért, mert „abban szerepel a gyerek, már az előkészítés közben is lehetőség van a szülőkkel való érintkezésre; szabadabb, mint a szülők iskolába látogatása, valamint természetesen a darab tartalma is hatással van rájuk.”⁴ Fontos tehát szerinte a gyermeken keresztül az egész család elérése, hiszen a nevelés mégis csak a pedagógus és család közös munkája. Ezek után megfogalmazza az alábbi elveket, melyeket szerinte be kell tartani minden gyermekdráma esetében:

1. A darabban sok kis szerep kell, hogy legyen.

² KARÁCSONY – SZALAY 1939a, 7.

³ Uo.

⁴ Uo.

2. Ne legyen sztár szerep – így mindenki egyformán fontosnak érezheti a maga szerepét, senkinek sem lesz sokkal fontosabb szerepe a másikinál (ez az első pontnak tulajdonképpen az indoklása).
3. Ne egyéni probléma legyen a cselekmény, hanem általános emberi – annak erősebb tanító jellege van.
4. Ne kerüljenek továbbá sokba a jelmezek, hogy a családot anyagilag ne terhelje meg egy-egy színdarab.

Karácsony azt szerette volna, ha darabjait valóban színpadra állítják, nem csak olvasásra szánta őket. Így kívánta gyakorlatiassá, hatásossá tenni őket, így érvényesültek nevelői szándékuk a legerőteljesebben.

Ezek mind hangzatos elvek, de nézzük meg, hogyan is lehet ezt egy-egy konkrét darabon belül megvalósítani. Karácsony számos drámát írt (a legelsőt még gimnazista korában, később nyomtatásban is megjelent az Úrnak szolgálai mindnyájan címmel). Véletlenszerű mintavétellel választottam két ifjúsági darabot tőle, hogy megnézzük, vajon következetesen alkalmazza-e ezen elveket a saját írói tevékenysége során (valamint hogy legyen összehasonlítási alapom a drámák választottam egy felnőtteknek szánt művet is, hogy kiderüljön, vajon másképp kezelte-e ezeket a darabokat.) Megvizsgálom továbbá, milyen konkrét nevelő célzatuk van ezeknek.

Ki-ki világítson a maga helyén (1938)

A történetről röviden: a kiskoszmályi árvaházra gyűjtenek a tanulók, ám 20 pengő eltűnik. Azon veszekedve, hogy ki lopta el a pénzt, összeverekedik a tanulók egy csoportja, és kicsapják őket az iskolából. Az új iskolában új tanítónőjük észreveszi, hogy nem érzik magukat jól. Elmondják neki, hogy hiányoznak nekik régi iskolatársaik, és hogy unalmasnak találják Jákób történetét, amit épp vesznek. A tanítónő azt mondja nekik erre, hogy „Haragszom, mert nincs külön bibliai történet és iskolai történet. A kettő egy.”⁵ Ezután eldalolják közösen a Halleluja énekeskönyv 99. énekét: „Jézus szól: világíts szép ékesen / Mint a kicsi lámpa tisztán, fényesen / E bűnös világnak sötét éjjelén / Ki-ki világítson a maga helyén // Jézus szól: világíts, érettem égj / Világosságomnak a visszfénye légy / Tudja ő a földnek sötét éjjelén / Ki világít híven a saját helyén.”⁶ (Innen származik a cím, derül ki a műnek körülbelül a felénél)

⁵ KARÁCSONY 1939c, 20.

⁶ Uo. 21.

Az ének után azon tanakodnak a gyermekek, hogy juthatnának vissza régi osztályukba. A tanítónő azt tanácsolja, maradjanak csöndben, majd Isten megmondja, mitévők legyenek. Nem sokkal később előkerül a 20 pengő; bele volt szorulva a kartondoboz hajtásába... Tanulság legyen mindenki számára, aki a darabbal megismerkedett, hogy ne egymásra mutogassunk egy kialakult rossz helyzet miatt, mert akkor a még nagyobb zűrzavarban az esetleges megoldást sem vesszük észre.⁷ A felszínen a darab egy osztályközösségnek, gyerekeknek szóló történetnek tűnik, de a tanulság végül is minden korosztályt érint. Igen széles körnek szól tehát, amit tanítani akar ez a darab – azonban a kivitelezés és a konkrétumok miatt mégis csak a gyermekdrámák közé sorolható.

A szereplők száma variálható; a lényeg, hogy a civil iskolások és vasárnapi iskolások aránya 3:1 legyen. Mint az ehhez hasonló ifjúsági színdarabokban, ebben sincs sztár szerep és ebből kifolyólag az egész kis közösség problémáját dolgozza fel. Extra jelmezeket nem igényel a darab, mivel iskola gyermekekkel akar iskolás gyermekeket eljátszatni. Láthatjuk tehát, hogy a fenti elveknek ez a darab minden tekintetben megfelel.

Karácsony Kiskoszmályon (1939)

„Igaz történet” megjelöléssel adták közre a darabot. A felvonások előtt egy-egy felvezetés kapott helyet; az előszó leírása szerint ekkor egy gyermek kiáll, és elmondja hol, milyen körülmények között játszódik a következő felvonás. Karácsony ezt a shakespeare-i színpaddal állítja párhuzamba.⁸ De míg a reneszánsz színjátszás esetében erre azért volt szükség, hogy összefoglalja az addig történeteket azok számára, akik lemaradtak vagy épp megérkeztek (mint tudjuk, akkoriban a színházi közönség más összetételű és mentalitású volt, mint napjainkban) – esetünkben arról van szó, hogy két síkon zajlanak az események, melyek párhuzamos megjelenítése nem megoldható összetettebb színpadtechnológia nélkül. Az alaphelyzet a következő: az egyik helyszín a kiskoszmályi árvaház, de az ott zajló cselekmények alatt zajlik egy „égi harc” is az angyalok és ördögök között. Ezt egy sorompóval választják el az adott ponton, és nem pedig egymás felett lévő emelvényeken jelenítik meg. (Alapvető elv ezen darabok esetében ugyebár a költségkímélő tervezés, és nem sok iskola tehetné meg pl. egy forgószínpad építtetését, ez a megoldás ezért fontos!)

Az 1. felvonásban a marcelházi református paplak bibliaórájába nyerhetünk betekintést. „Milyen jó volt az apostoloknak, ott ült Jézus közöttük” – nyitják a diákok a darabot.⁹ Úgy

⁷ Uo.

⁸ KARÁCSONY 1939b, 3.

⁹ Uo. 7.

vágnak Jézusra, hogy még a tánc vagy mozi sem érdekli őket. A tiszteletes néni felvilágosítja őket, hogy Jézus nem olyan formában jön, amilyennek a képeken ábrázolják őt általában (szőke, szakállas, szép ruhában, stb.) – Jézus árvák formájában jön majd („Ha valaki befogad egyet az én kicsinyeim közül, engem fogad be”.¹⁰) Ha közelebbről megvizsgáljuk ezt a mondatot, egy elképesztően modern vallásfelfogás bontódik ki a szemünk előtt. Sokan még ma is ragaszkodnak a „klasszikus” Jézus-képhez (Jézus, mint szőke, hosszú hajú, szakállas ember) – Karácsony viszont már több mint 70 évvel ezelőtt máshogy értelmezte őt. Ha Jézus árvák formájában érkezik, ő inkább azoknak a jócselekedeteknek a megtestesítője, amiket az igaz hívők tesznek, semmint a húsvér ember lenne ő. Bár a felszínen ez a darab is gyermekdráma, ezzel a gondolattal nem csak a gyermekek szemléletét formálhatta, hanem a felnőttekét, idősebbekét is. Karácsony mindig is az igaz református életre akarta nevelni az embereket, és az, hogy a *jócselekedetek* fontosságát hangsúlyozza a szép *szavak* szólása helyett, ennek a célnak van alárendelve.

A 2. felvonásban érkezik két tetves, koszos árva. Sokan elsöknék a velük való foglalkozás elől, ugyanis bűdösek és rosszak – ők csak addig vágytak Jézusra, míg azt hitték szép és szelíd lesz. Ebben a felvonásban egy sokkal mélyebb tartalom nyilvánul meg, mint amilyennek elsőre tűnhet. Valójában arról van szó, hogy sok ember csak addig vágyik Jézusra, míg azt hiszi, csupán szép mondatokkal közel lehet hozzá kerülni, de amint valami kevésbé kényelmes dolgot kellene tenni, ez a lelkesedés csökken vagy elszáll.

A 3. felvonásban megtudjuk, hogy a kiskoszmályi árvaház megszállt területen van (itt látható a sorompóval való elválasztás az égi harctól), valamint hogy az ördögök meg akarják akadályozni az ételmisszer-utánpótlást és az ajándékok megérkezését. Az ördögök ellen csak az imádkozás hat; meg is érkezik karácsonyra a közös ima után a kiskoszmályi zsír és liszt, a lévai iskolások önként felajánlott tízóraija és a különböző szép és hasznos játékok és ajándékok Budapestről. Ha mind együtt imádkozunk, ilyen csodás karácsonyt varázsolhatunk az árváknak, mondja a darab, majd további imádkozásra buzdít a legvégén, hisz sok szegény árva él még megszállt területen.¹¹ Az imára való buzdítás tulajdonképpen explicit módon próbál személyiséget formálni, tehát a kezdettől vállalja, hogy nem egy csupán szórakoztató művet akart írni Karácsony, hanem nevelni is akar vele.

A szerepeket, a darabhoz szükséges eszközöket és a tanulságot tekintve láthatjuk, hogy ez a darab is végig következetesen megfelel a Karácsony által megfogalmazott elveknek; a tanulságot illetően pedig szintén azt a következtetést vonatjuk le mint az előző

¹⁰ Uo. 9.

¹¹ Uo.

darab esetében, vagyis: a közös jóakaratra intést nem csak a gyermekek figyelmébe kell ajánlani, hanem minden korosztály számára érték kellene, hogy legyen.

Lányok ülnek a fonóban – Népies magyar jelenet: Énekes jelenet fiú- és leányszereplőkkel (1939)

Ezen a darab érezhető leginkább a harmincas évek folklórmozgalmának hatása. Témájában eltér Karácsony eddigi drámáitól, elveiben azonban folytonosságot mutat velük. Elsőként: a szereplők száma variálható, hiszen a fonóban nem szükséges adott számú lánynak/asszonynak ülnie, valamint sok a dal a darabban, melyet közösen énekelhetnek létszámtól függetlenül. Ebből kifolyólag nincsen sztárszerep sem – itt sem egy egyén problémájával foglalkozik az író, hanem a közösségi életet, mondhatni egy közösségi eseményt mutat be. Annak megfelelően, hogy a darabot épp hol adják elő, lehet a tájnak megfelelően variálni a dalokat – viszont óva int attól a szerző, hogy olyasvalaki kezdjen a darab „megreformálásába”, aki nem jártas a fonók világában.¹² Ehhez kapcsolódik a másik alapelv: a ruhák legyenek reálisak. Ha az ember népi darabot rendez, kellemetlen, ha nem az adott térségben ismert dalokat adhatja elő, és még azokat sem az adott vidéknek megfelelő öltözetben. (Egyébként nem csak a terület számít a ruha szempontjából, hanem maga az esemény is. A lányok nyilván nem a vasárnapi ünneplőjükben dolgoznak a fonóban – ezért mondja Karácsony, hogy ne kezdjen népi darab készítésébe az, aki nem ismeri a fonókat.) Mivel hétköznapi viseletekről és viszonylag díszletmentes helyszínről van szó, költséghatékonyan megoldható a rendezés. Kijelenthetjük tehát, hogy Karácsony alapvető drámaírási elveinek abszolút megfelel ez a darab is, annak ellenére, hogy nem kifejezetten csak gyermekeknek szól. Az egyetlen eltérés az előzőekhez képest a történet vezetésében található csupán. Nincs lineáris vonalú cselekményszerkezete a darabnak, helyette a népszínmű-irodalomban megszokott zsánerképekből áll össze. A darab során számos dal, néhány népi játék és két mese kerül bemutatásra – legények segítségével (az ő számuk sem kötött természetesen). Inkább egyfajta néprajzi bemutató, életkép ez, mint valamilyen probléma bemutatása, ezért gondolom azt, hogy inkább van cselekménye ennek a darabnak, mint története. Viszont a közösségformáló erő ugyanúgy megtalálható benne, mint más daraboknál, s úgy gondolom ez az erő az is, amire nevelni kíván. Népszerűsíteni, megszerettetni akarja a népi kultúrát, és ez is egyfajta közösségi nevelés, nem pusztá szórakoztatás.

¹² KARÁCSONY 1939d, 7.

2.2 AZ IFJÚSÁG IRODALOMMŰVELÉSRE VALÓ MOTIVÁLÁSA: TEHETSÉGGONDOZÁS AZ ERŐBEN

Karácsony 10 éven át volt szerkesztője a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetkezet 1922-ben induló havi folyóiratának, Az Erőnek. Minden lapszám felépítése közel azonos, és ebből következőleg minden számban szerepelt az a rovat az adott szám legvégén, melyben beküldött olvasói levelekre válaszol. Ezek legtöbbször a következő témákat ölelik fel: postán a szerkesztőségbe kritikára küldött rajzok és írások véleményezése (a legnagyobb részt teszik ki ezek), a folyóirat megjelenésével kapcsolatos válaszok (késés, ár vagy formátum változása, diákok javaslataira való reagálás), egymás címét levelezőbarátságra elkérő diákok egymásra találásának segítése. Ez a rovat olyannyira népszerű volt, hogy helyhiány miatt gyakran több válasz is átcúszott a következő lapszámba. Azok számára viszont, akik nem akartak tovább Karácsony válaszára a következő hónapig várni, ott volt a szerkesztő fogadóórája, melyen saját lakásában lehetett a kijelölt órákban felkeresni őt, és megvitatni bármilyen kérdést vele.

Az Erő számaint átolvasva azt láthatjuk, hogy Karácsony ugyanannyira buzdítja a diákságot a rajzolásra és az írásra, mégis az utóbbi műfaj a népszerűbb, beküldött rajzokat inkább csak elvétve találhatunk. Az írások színvonala épp emiatt a tömegesség miatt rendkívül változó. Karácsony kritikáit ennek a sokszínűségnek megfelelő árnyaltsággal fogalmazta meg. A valószínűleg igazán kiforrottan művekre például ilyesfajta módon reagált: „A versed bizony csak a papírkosárba való”¹³, „A versed még innen van a határon, de a prózától komolyan megijedtem”¹⁴ vagy „A versek jelentéktelenek”¹⁵. Karácsony kritikáinak vizsgálatához célszerű lenne magukat a rossz műveket is elolvasni, sajnos erre azonban nincs lehetőség. Az ennyire gyenge műveket nem engedte megjelenni és nem is őrizte meg azokat, tehát arra hagyatkozhatunk csupán színvonaluk megítélése során, amit ő leírt róluk. Mindemellett szintén megdorgálva szólt azokhoz is, akik a beküldött műveiket (vagy egyáltalán leveleiket) nem írták alá saját nevükkel. A lapban volt lehetőség arra, hogy művek álnév vagy monogram alatt jelenjenek meg, de Karácsony elvárta, hogy aki segítséget kér tőle, vagy csak egyáltalán beszélgetni szeretne vele, legyen olyan egyenes jellem, hogy felvállalja a nevét. A másik fél postacímének ismeretében akkor is levelezhetünk bárkivel, ha nem ismerjük a valódi nevét. Ezzel az egyszerű, de annál tisztességesebb gesztussal viszont,

¹³ Az Erő, 1927. április

¹⁴ Az Erő, 1927. február

¹⁵ Az Erő, 1924. december

hogy név megadására szólította fel a különböző, néha vicceskedő álnevű diákokat, egyenességre, becsületességre és jómodorra, udvariasságra is nevelte őket.

Ám természetesen azt is megírta, ha jónak vélte valaki művét; nem csak a teljesen negatív kritikáknak adott hangot. Viszont ezek megfogalmazásába is belevitte véleményét (pl. „Kár, hogy van néhány lompos sor, de még így is jó” - válasz Arady Zsolt VIII. osztályos tanuló Szegény koldus a templom ajtajában című versére, melyet megjelentetni is engedélyezett¹⁶). Úgy tűnik, hogy nem tartotta célravezetőnek az elfogult, egysíkú dicsérést, nem tartotta ezt a fejlődés szempontjából célravezetőnek, hanem inkább az őszinteséget.

A diákok műveit, melyet engedett Karácsony megjeleníteni, „az Erő titkos belső Csittvári Krónikája”¹⁷ című rovatba rendezte össze főszerkesztőként. Itt számos tanuló kapott lehetőséget műve megjelentetésére, közülük azonban a többség felnőtt korára nem maradt az irodalom terepén. Zaka Sándor és Bóka László az, akinek a nevét ezen a téren később is fellelhetjük. Zaka versesköteti kritikát írt a nyugatra (1931/7. sz.), valamint felbukkan neve az Új Idők 1938. októberi számának szerkesztői között; Bóka László pedig József Attila-díjas író és irodalomtörténész, egyetemi tanár lett. A harmincas években maga is szerkesztője lett a diákkorában olvasott Erőnek, később pedig az MTA tagjává vált.

Karácsony fedezte fel továbbá az ifjú Weöres Sándort is, kinek 1928 őszén négy verse is megjelent az Erőben (az Öregek, a Tájkép, a Szelek zenéje és A Percvonat.) Karácsony egyébként nem akarta, hogy Weöres olyan fiatalon híressé váljon, mint ahogy az történt. Attól tartott, hogy a korai hírnév nem fog jól tenni neki, valamint azt sem akarta, hogy csak azért legyen híres, mert „csodagyerek”, hiszen ha kinövi ezt a „címet”, a széles közönség elveszítheti az érkelődését iránta. Ezért javasolta neki, hogy egyelőre ne lépjen nagyobb nyilvánosság elé, mint egy diákmagazin, ám nem tudta a siker elől az ifjú költő tehetségét sokáig elrejtteni.

Látható tehát, hogy akit diákkorában érdemesnek tartott 1-2 műve alapján a megjelentetésre, azok közül a legtöbben később mégse vitték semmire az irodalomban – akik viszont mégis vitték, ők valóban elismertek lettek szélesebb körben is.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Az Erő, 1924. november

2.3 AZ IFJÚSÁG IRODALMI ÍZLÉSFORMÁLÁSA AZ ERŐBEN

Minden lapszámban jelenik meg valamilyen szépirodalmi írás, nem csak a diákok műveiből válogatva, hanem már érett korba lépett irodalmároktól is. A leggyakrabban visszatérő nevek a Kelecsényi Gabriella, Szilágyi Dezső és Szondy György neve.

Kelecsényi Gabriella éveken át vezette a Leányoknak című rovatot, melyben saját maga által írt rövidebb prózai írásokat osztott meg. Ezek mind olyan témákat érintettek, melyekkel a fiatal lányok azonosulni tudtak – és természetesen okulhattak is belőlük. Nyíltan nevelő célzattal íródtak ezek. A fiatal lányok viselkedését, illetve vallásos szemléletét igyekeztek ezen művek befolyásolni. Az író alkalmanként verseit is megjelentette ebben a rovatban; az Erő volt leginkább a terepe ezek megjelenésének (a Nyugatnak például csak egy számában jelentek meg versei¹⁸, önálló kötete is mindössze egy 20 oldal terjedelmű jelent meg¹⁹). Amikor viszont nem épp saját műveivel töltötte fel a rovatot, ő vezette a Magyar írók című sorozatot is a rovaton belül. Bár a Leányoknak című rovatot nem Karácsony vezette, felelős szerkesztőként mégis gondoskodott arról, hogy csakis nevelő célzatú, igaz református életre nevelő művek kerülhessenek ide.

Szilágyi Dezső 1926-27-ben publikálta különböző írásait és kritikáit a Protestáns Szemlében, ezen kívül az ő irodalmi tevékenységének területe is kimerült az Erő számára írásban. Részletekben közölt kisregényt vagy rövidebb prózai alkotásait osztotta meg itt, melyek megmutatták, hogyan különböző helyzetekben egy ifjúnak helyesen viselkednie.

Szondy György velük szemben viszont nem csak e lap hasábjain kívánta nevelni az ifjúságot; tanárként tevékenykedett egész életében. Bár természettudományos tanár volt (természetrész-földrajz szakos), nem tévesztette szem elől az irodalom nevelő hatását. Gimnáziumi tanítása mellett számos ifjúsági regényt írt, valamint tanulmányokat is a magyar ifjúsági irodalom történetével kapcsolatban. Könyveit előszeretettel ajánlják különböző kritikusok a Debreceni Szemle lapjain²⁰, valamint maga is írt ajánlókat az általa nevelő hatásúnak ítélt ifjúsági irodalmi művekről²¹. Legideálisabb szintér számára viszont a korosztály miatt, mellyel foglalkozott, mégis csak az Erő volt, hisz korának egyik legnagyobb ifjúsági lapja volt. Emellett más folyóiratokban is terjesztette nézeteit az irodalmi neveléssel

¹⁸ KELECSÉNYI, 1924.

¹⁹ KELECSÉNYI, 1928.

²⁰ Például: PÉTERFFY, 1939. és MENDÖL

²¹ SZONDY, 1929.

kapcsolatban, sőt, nem csak folyóiratokban, hanem önálló bibliográfiát is állított össze a gyermekeknek ajánlható könyvekből²².

Az Erőben megjelenő szépirodalmi írások említése esetében kihagyhatatlan továbbá a Jókai különszáma (1925. február). Ebben a számban minden rovatot Jókai írásaival töltöttek fel; még a Csittvári Krónikákban is Jókai ifjúkori írásai szerepelnek, valamint a Leányoknak rovatban is Jókai írásai vannak. Ezzel a különleges számmal ünnepelte és ünnepeltette Karácsony az akkor száz épp száz évvel azelőtt született Jókait. Ha minden mű tartalmában kifejezetten nem is nevel (pl. Jókai gyermekkori költői próbálkozásai), maga a gesztus mégis azt tanítja, milyen fontos a jeles évfordulókat megünnepelni és milyen fontos megemlékezni bizonyos személyekről.

A Jókai-születésnap centenáriumaához kötődő lapszám egy különleges példája annak, hogyan emlékezett meg egy klasszikusról Karácsony, ám a számokat olvasva láthatjuk azt is (és főként azt), hogy nem feltétlenül csak széles körben ismert írókat preferált. Saját véleményében bízott és arra alapozott a cikkszerzők, írók kiválasztásakor, nem feltétlenül arra, hogy milyen népszerűségnek örvendenek ők más lapokban vagy milyenek nem. A szellemi alap, az ifjúság szeretete és a közös nevelési célok kötötték össze őket.

2.4 NÉPMŰVELÉS AZ IRODALOM SEGÍTSÉGÉVEL

„A második világháborút követően kiépülő demokratikus berendezkedés keretei között új törekvések jelentek meg a közművelődés területén is. Megváltozott a közvetített kultúra tartalma. A korábbi divatos irányzatokkal szemben, nagyobb hangsúlyt kaptak a klasszikusok, a kritikai attitűd és a népi hagyomány. Az eddig inkább a polgári rétegekre fókuszáló művelődési tevékenység helyett előtérbe került a parasztság és a munkás rétegek kulturális lehetőségeinek bővítése”²³ – foglalja össze Szórá Ilona az 1947-48 között megjelenő Új szántás szellemiségét. A lapban szereplő, Karácsony által írt szépirodalmi ajánlók valóban alátámasztják azt az állítást a folyóiratról, miszerint a klasszikusok előtérbe kerülnek. A Karácsony által ajánlott művek a következők voltak:

- Szabó Pál: A nagy temető (1947. január, 49. o.)
- Gorkij: Jegor Bulicsov és a többiek (1947. június, 369. o.)
- Balzac: Háború után (1947. november, 672. o.)

²² SZONDY, 1933.

²³ SZÓRÓ, 2013.

- L. Tolsztoj: Egy szegény asszony élete (1948. április, 251. o.)

Nem feltétlenül szükséges a művek tartalmának ismerete ahhoz, hogy látható legyen, az ajánlott könyvek nem a jómódú polgárok (vagy bárki más) gondtalan életéről szólnak. Már a címükről látszik, hogy az ajánlott könyveknek mindnek olyan témája van, mellyel a munkás vagy paraszti réteg azonosulni tud; amik közel állnak hozzájuk és életszerűek. A fenti listát áttekintve kiderül az is, hogy az első számban írt csak magyar műről, később az európai irodalom felé fordult. Ezt tulajdoníthatjuk annak is, hogy tágítani akarta a munkásság, parasztság érdeklődési körét, ismereteit.

A Protestáns Szemle nagy közönségtáborának köszönhetően szintén alkalmas terep volt Karácsonynak az általa jónak tartott könyvek szélesebb körben való ismertté tételéhez. Az alábbiakban csoportosítva lesznek láthatóak azon művek címei, melyeket a 9 év alatt, mely során aktívan részt vett eme folyóirat írásában, olvasásra ajánlott a szélesebb közönség számára. A művek legnagyobb része nem pusztán szórakoztató céllal íródott, illetve nem emiatt ajánl egyes műveket Karácsony, hanem mert ezekkel is nevelni, okítani kívánta a népet.

Neveléssel foglalkozó művek, melyekből a szülőknek, családoknak tanulniuk kellene (6 mű):

- Imre Sándor: A családi nevelés főkérdései (1926, 34. o.)
„Imre Sándor két nagyon fontos gondolatot idegzett be a magyar társadalom tudatába ezzel a könyvével. Az egyik vezető gondolat az, hogy a család a gyermeket életének leghajlíthatóbb időszakában legtovább, legkevesebb vetélytárostól zavarva és időrendben is legelőször neveli, még pedig akár akarja, akár nem, nevelő hatása tehát végzetes jelentőségű, amelyen a későbbi hatások már inkább csak módosíthatnak. A másik nagyon fontos gondolat, hogy csak tényekkel nevelhetek s hiába beszélek a gyermekeimnek, ha az elveim nem azonosak egész életem folyásával.”
- Bühler Sarolta: Az ifjúság lelki élete (1926, 91. o.)
„Hézagpótló, munka, érdemes volt lefordítani, mert Gyermektanulmányi Társaságunk már van, de Ifjútannulmányi Társaságunk még nincs.” Karácsony ebben a recenziójában kiemeli, hogy fontos lenne többet foglalkozni a serdülők lelki életével is (ám mivel a gyermekekkel egészen egyszerűen könnyebb foglalkozni a tizenévesekhez képest, véleménye szerint ezért nem igazán születtek ilyen jellegű művek)

- Molnár Imre és Lajtha László: Játékkország (1929, 631. o.)
Orvosságnak, jócselekedetnek nevezi a könyvet és megköszöni, mert a magyar gyermekek szerint ebből biztosan megtanulnak „magyarul játszani”.
- Makkai Sándor: Magunk revíziója (1931, 312. o.)
„Uj pedagógia ez minden bizonnyal, hiszen szokatlan és új a módszere. Mi még idehaza »a magunk képére és hasonlatosságára« akarjuk »átformálni« az utánunk következők lelkét, mely »enged még s könnyen idomítható, mint a viasz«. Mi még a »szoktatás« és »ismeretközlés« revideálatlan fogalmait őrizzuk nevelési rekvizitumaink között. Makkai revíziója tehát itt sem ment végbe haszon nélkül... könyve nagyon sok fogalmunkat tisztázza. Ez maga nagy érdem.”
- Dr. Csaba Margit és dr. vitéz Csia Sándorné dr. Leicht Mária: Amit egy nagyleánynak tudnia kell (1932, 292. o.)
„...örömmel és hálával kell fogadnunk Csaba Margit és Csia Sándorné, e két melegszívű orvos pompás kísérletét... Fejlődő leánykák számára beszélnek több mint száz oldalon a legkényesebb kérdésről (amit minden nagyleánynak tudnia kellene ugyan, de alig egynéhány tud a maga valójában s az az egynéhány is csak szerencsés véletlenségből), a leányság titkairól: a serdülésről, menstruációról, szerelmi vágyról, házasságról, anyaságról s mindezek kísértéseiről, veszedelmeiről, perverzióiról, végül akadályairól és szublimációiról.”
- Fináczy Ernő: Nevelélméletek a XIX. században (1935, 317. o.)
„...hálásan ismerjük el, hogy Fináczy egyetemi előadásai segítettek bennünket ebbe az új korba, különösen pedig didaktikai kollégiumai differenciálták az övétől eltérő világnézetünk körének nevelélméleti cikkelyét gazdagabbá.”

Folklórral, magyar népi kultúrával, kuruc és tatár időszzakkal foglalkozó írások, melyeket Karácsony szerint a magyar embereknek forgatniuk kellene történetük jobb megismeréséhez (7 mű):

- Móra Ferenc: Georgicon (1926, 194. o.)
„Móra Ferenc azért ellenállhatatlan a Georgiconban, mert a parasztnak maradt paraszt érzéseit érzi és annak a szemével lát... Hálás, zavartalan gyönyörűséggel ismerem el, hogy a Georgicon így szép.”
- Dr. Györffy István: Takarás és nyomtatás az alföldön (1929, 281. o.)
„Mintaszerű pontossággal és módszerességgel ismerteti a takarást a szérükörítést,

hordást, ágyazást, nyomtatást, cséplést, szórást s kellő művelődéstörténeti háttérét is adja az alföldi gazdálkodás ezen »ázsiai« formájának.”

- Budai György: Ifjúságunk népművelési feladatai és az alföldi rádióleadó (1929, 727. o.)
„Az egyetemi ifjak ismerni akarják a falut és szolgálatára lenni, úgy, ahogy lehet.”
- Dr. Szombatfalvy György: Társadalomrajzi feladatok az Alföldön, Buday György: A szegedi tanya problémái (1931, 573. o.)
„Különösen a tanyai lélek elemeiről olvashatunk nagyon érdekes, közvetlen szemléletből nyert, meglepő adalékokat.”
- Komáromi János: Ordasok (1932, 64. o.)
„Az író pártatlan és mesél nekünk arról, amiről eddig babonás rémülettel beszélni se mertünk, nehogy felébredjen és új borzalmak torát ülje meg rajtunk bosszúból, hogy a nevét ajkunkra merészeltük venni. Nem fáj az már igazán, amit elemlegetünk”
- Incze Gábor: Új „Kis Tükör”. Tíz magyarországi kép (1935, 34. o.)
„Incze Gábor gondolatkelő útítárs s utazni csak ilyen emberekkel érdekes meg érdemes.”
- Makkai Sándor két regénye (1935, 229. o.)
„...tudományos nyíltszívűséggel már egyszer kijelentettem, hogy engem (a XX. század negyedik évtizedének az emberét) nem a történelem érdekel, hanem a szintézise. Nos, ez a fajta érdeklődés varázsolja a tatárjárást, a mohácsi vészt, a kurucvilágot, a szabadságharcot, vagy akár a honfoglalást és a hunidőket, meg a többi regényes korokat a mai kor kulcsregényeivé.”

Szépirodalmi művek, melyek valamilyen tanulságot fogalmaznak meg vagy mondanivalójukból fakadóan személyiségformálásra alkalmasnak ítélte őket Karácsony (8 mű):

- Komáromi János: Az idegen leány (1927, 50. o.)
„Komáromi János azt hiszi, regényt írt. Téved. Megírta magyar nyelven az egészséges szerelem eposzát. Prózában, de stilizáltan és nagy vonalúan.”
- Bessenyei György: Tariménes utazása (1930, 687. o.)
„Adassék tisztelet a professzornak...” A regény világnézet formálására alkalmas, politikai öntudatosságra nevelhet.

- Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László (1932, 137. o.)
„Vajthó László kezdeteiben is rokonszenves vállalkozása szemlátomást fejlődőben van.” Az irodalmi ritkaságok szélesebb közönséghez való eljutása mindenképp pozitív egy olyan pedagógus, író szemében, aki minél szélesebb körű műveltséget szeretne népe szeme elé tárni, Karácsony ezért fogadta hát lelkesen a sorozatot.
- Komáromi János: Harangoz a mult (1933, 189. o.)
„Komárominak az ember életéről szóló nagy regényciklusából ezúttal talán a legharmatosabb részlet született meg. Igazán olyan a hangulata, mint a távolról zengő harangszóé: lassankint halkul el, hirtelen szakad meg, de nem hagy maga után diszharmonikus érzést a hallgatásával.”
- Szondy György: Testvérke naplója (1934, 182. o.)
„...mindvégig leköt, sőt lenyűgöz bennünket egy ízig-vérig írói egyéniség látásmódja és hangja... A kiadás az Egyetemi nyomda ízléséről tesz újabb tanúbizonyságot és technikailag is kifogástalan, mint rendesen.” A történet során az olvasó egy fiatal lány életét, gyermekkori visszaemlékezéseit olvashatja; megmutatja a regény, hogy különböző helyzetekben hogyan reagálhat Szondy szerint az ifjúság.
- A magyar nép irodalmi könyvtára (1930, 416. o.)
„Klasszikusaink eljuttatása a néphez elsősorban csakugyan a tudományos akadémia feladata. Egy ilyen kiadványnak nagyon olcsónak kell lenni és bajosan lehet teljes kiadás.”
- Temesi Győző: A csejennek romlása (1929, 215. o.)
Kiemeli, hogy reméli, a magyar ifjak szét fogják kapkodni a példányokat és okulni fognak a könyvből világnézetüket – kivételesen tehát nem a felnőtt olvasóközönséghez szól. „Szegény csejennek sorsa szimbólummá válik sajátmagunk magyar sorsának, nyílt kérdésül hagyva számunkra: hogyan lehetne azt egyrészt a világnak, másrészt magunknak okosabb úton és célirányosabban megoldás felé vinni”
- Dr. Panka Károly: A pataki diákvilág anekdotakincse (1930, 779. o.)
„Ennek a gyűjteménynek két, minden esetleges hibát megbocsáttató erénye a kedély és a szeretet.”

Vallási témájú művek, melyek a református életre kívánnak nevelni, a hittel kapcsolatban kívánnak gondolatokat ébresztetni (5 mű):

- Szabó Imre: Mi Atyánk. Tíz meditáció; Fiers Elek: Isten pénzügyei (1927, 245. o.)
„Az egyik imádkozni, a másik gazdálkodni, pontosabb szóval sáfárkodni tanítja gyülekezetét.”
- Rúzsás Lajos: A magyar országos református egyházi közalap reformja; Sebestyén Jenő: Neonacionalizmus és kálvinizmus
„Örvendetes, hogy a szerző egész csomó megvalósítandó és megvalósítható ref. egyházi célt lát maga előtt igehirdetésen, hitoktatáson és egyházi adminisztráción túl.”
- Makkai Sándor dr.: Aratás (1930, 167. o.)
„Minden lelkesedésünket és segítségünket megérdemli Makkai Sándor, Istennek harcoló kedves embere... Az Összhatás... nagy és tiszta lelki épülés.”
- Csendes Esték. Szerkeszti Pap Géza. (1930, 81. o.)
„...úgy érezzük, valahogy így kell írni a mi református népünk számára. A szerkesztőt külön dicséret illeti meg azért a tervszerűségért, mellyel legfájóbb, legkényesebb problémáinkat egymásután meg meri és meg tudja szólaltatni.”
- Vitéz Komárnoky Gyula és Takáts Károly: Bibliai Képek. Ószövetség (1931, 644. o.)
„A rajzokon semmi felesleges vonás nem nehezíti a megértést, de a lényeg és a lényeg részletei pontosan rajtok vannak.”

Irodalomtörténettel és -elmélettel, filozófia-, esztétikatörténettel kapcsolatos művek, melyek nem a nagyközönség számára íródtak, hanem egy bizonyos érdeklődési körrel rendelkező szűkebb rétegnek (10 mű):

- Dr. Gulyás József: Csokonai tanulmányok, Szabó Richárd: Endrődi Sándor, Dr. Kristóf György: Három jellemzés (1927. 644. o.)
„Három derék ember, tárgyukban otthonos, szép készültségű férfiak, bizonyos feladatot- tűztek maguk elé, nem nagy igényűt, azt nem akarom állítani, de egészen megfelelő.”
- Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története (1929, 49. o.)
„Mitrovics könyve az én szememben ezen a területen az első döntő lépés valamelyes kibontakozás felé.”
- Buday Júlia dr.: A magyar filozófiai irodalom bibliográfiája (1930, 128. o.)
"Hézagpótló munka..."
- Dóczy Jenő: Arany János (1930, 327. o.)
„Minden sorából árad ez a nagy szeretet. Minden sorából egyforma intenzitással árad,

legrégebben és legújabbán szerzett életképeiből egyaránt. Ez a vonás még akkor is értéket jelentene, ha magától értetődő és mindennapi jelenség volna. Pedig hát nem az, sőt Horvát János egv régebbi megállapítása szerint tragikus mértékben épen a homlokegyenest ellenkezője áll: nem ismerjük, nem szeretjük, nem olvassuk Arany Jánost, legfeljebb nyilvántartjuk, respektáljuk és emlegetjük.”

- Dr. Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek (1930, 415. o.)
„A magyar bibliofil társaság évről-évre szép és értékes kiadvánnyal gyarapítja irodalmunkat.”
- Kristóf György: Erdély Széchenyi Istvánja (1930, 417. o.)
„Abban a nagyobb tanulmányban, amelyből kiszakítva megjelent, bizonyára ez a tanulmányrészlet is megkapja hangsúlyát és jelentőségét, különösen, ha a szerző felhívása olvasóihoz adatainak kiegészítésére, nem fog viszhang nélkül maradni.”
- Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. Megjelent születése 100 esztendő évfordulója alkalmából a Könyvbarátok Szövetsége kiadásában 1930-ban. A rajzokat Kádár Lívia készítette. (1930, 196. o.)
"A Könyvbarátok Szövetsége megtalálta a legjobb, mondhatnám egyetlen módját a Csongor és Tünde feltámasztásának. Színpadon nem hat s azt hisszük a legravaszabb rendezői ötletek ellenére sem fog hatni sohasem. Nem odavaló. Közönséges olvasmánynak viszont hosszú és nehéz. Most úgy kerül az olvasó kezébe, mint szép könyv.”
- Voinovieh Géza: Arany János életrajza 1849—1860 (1932, 431. o.)
„Első benyomásunk a könyv olvasása közben azonnal az a jóleső érzés, hogy végleges Arany-életrajz van a kezünkben. A szétszórt részletek össze vannak gyűjtve, meg vannak rostálva, ki vannak egészítve benne nagyon gondosan, kellő kritikával”
- Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények az irodalomtörténet, esztétika és filozófia köréből (1934, 586. o.)
„Mindent egybevetve: Földessy Gyula ezzel a könyvével belépett az alkotó művészek sorába. Interpretátornak ez a legnehezebb lépés s elég ritkán is adódó jelenség — épen ezért. De ugyanezért ritka nagy érzés is ilyen alkalommal tanúnak lenni, s én most megköszönöm Földessy Gyulának ezt az alkalmat s ezt az írást.”
- György Lajos: A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai. 250 vándoranekdota, az anekdota forrásai (1935, 151. o.)

„Nagy szorgalomra, széleskörű olvasottságra, alapos tájékozottságra valló eredmény, érdekes olvasmány is, amelyet folytatni lehetne”

Egyéb témájú művek ajánlása (3 mű):

- Dr. Lukinich Imre (szerk.): Nagyenyedi Album (1926, 580. o.)
Az iskolát mutatja be az album, a bevételekből pedig az intézményt támogatják. „Ez a könyv könyvnek is jó és tisztában vagyok vele, hogy mint könyvről is nagyon komolyan írunk kell róla”.
- Asztalos Miklós dr.: Az erdélyi állam iskolapolitikája (1929, 727. o.)
Oktatáspolitikai írás. „Kincs belőle elvennivalónk, hozzátenni valónk sincs annyi és olyan, hogy külön megemlést érdemelne”
- R. Vozáry Aladár: Elszállt a turul (1931, 169. o.)
Újságcikkek gyűjteménye. „Tisztesség adassék a Vozáry Aladároknak, akik a végsőig kitartanak és becsületes, élethalálra menő kézitusával próbálják fedezni ezt a hátuk megé álmodott nagy visszavonulást.”

Negatív hangvételű kritikát írt az alábbiakról, valamint meg is indokolja, miért nem ért egyet a szerzőkkel, miért nem ajánlja mások számára az adott művet okulásra (14 mű):

- Szabó Dezső: A magyar protestántizmus problémái (1926, 629. o.)
Egyetért az alapvető protestantizmushoz kapcsolódó problémákkal Karácsony is, de nem gondolja, hogy a Szabó Dezső által javasolt megoldások segítenének az aktuális helyzeten.
- Kortsák Jenő: A vasláda; Rácz Pál: A könyvnyitó asszony; Falu Tamás: Kicsinyesek (1926, 333. o.)
A három művet egy írásban tárgyalja, hiszen mindhárommal ugyanaz a problémája: nem realizisztikusak, „dajkamese” mind, nem olyanok, mint a való élet.
- Szigetvári Iván: Kisebb munkák. (1927, 646. o.)
„Gyermekded novellák ezek...”
- Komáromi János: Reménytelen szerelem (1928, 211. o.)
„...regény szempontjából elhibázott alkotás, a mese nem érdekes, bonyodalma nincs, a hősök jelleme nem a történet folyamán bontakozik ki, az epizód-alakok bábszerűek, sok benne az ismétlés, az ember szinte várja a Homéroszi fordulatot”

- Szalonnás János: A református ifjú (1929, 110. o.)
„Ha ilyen a magyar református ifjú, akkor ötven év múlva hírmondónak sem hagynak belőle azok a katolikus ifjak, akiket a Tóth Tihamér könyvei, a Zászlónk és a Regnum Marianum lelkes, bölcs atyái mintegy huszonöt év óta féltő gonddal, nagy hozzáértéssel Isten előtti felelősséggel és szép egyetértéssel nevelgetnek.”
- Tompa Mihály válogatott költeményei (1929, 567. o.)
Nem Tompa költészetét, hanem magát a könyvet kritizálja; a beválogatott versekkel és azok nem logikus sorrendjével van a problémája.
- Komáromi János: Az ősdiák (1930, 118. o.)
„Komáromi János emlékezete ezúttal is hű, de művészi elhíttető erejének nem sikerült kisülésig átpattintania a világháborús évek szigetelőjét most az egyszer.”
- Milotay István: A függetlenség árnyékában (1930, 251. o.)
„...jólesik mégis az ő pesszimizmust motiváló listáján néhány olyan rést láttatnunk, ahol a reménység meleg és ragyogó sugarai beáradhatnak.”
- Dr. György Lajos: Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái (1930, 510. o.)
„...sajnáljuk, hogy az újabb magyar adomagyűjteményeket nem méltatta nagyobb figyelemre a szerző.”
- Farkas Gyula: A magyar romantika (1930, 678. o.)
„Az is visszatetsző, hogy — bár új utakat akar törni, mégis - szinte sértő módon negligálja az előtte járókat. Még azokat is, akikről különben a teljes elismerés hangján emlékszik meg.”
- Móricz Zsigmond: Forr a bor (1932, 206. o.)
„Maga a mondanivaló, mint emberi dokumentum is egyoldalúan beállított súlyos tévedés.”
- Fáber Kovács Gyula: Ballag már a vén diák... Pápai diákok regénye (1932, 561. o.)
„Húsz egynehány esztendő fiatalembernek nem szabad ilyen regényt írni.”
- Kiss István: Hála Istennek! Vége az ifjúságnak (1933, 394. o.)
„Szinte kedvünk kerekedik perbe szállnunk az íróval. Nagy a kísértésünk megmondani neki, hogy hamis és igazságtalan beállítás (igaz, hogy múltban gyökerezően az) felelősségrevonnunk a társadalmat ígéretékért, amelyeket az sohasem tett.”
- Br. Podmaniczky Pálné Vargha Ilona: Arany János és az evangélium (1934, 515. o.)
„Arany életéből és költészetéből nehéz volna kielemezni Krisztust. A szívekbe és vesékbe csak Isten láthat”

Karácsony Protestáns Szemlében megjelent recenzióit megvizsgálva a következőket vonhatjuk le:

- Amint azt az 1. számú ábra is mutatja, nagyobb arányban koncentrálna arra, mi tetszik neki, mit ajánlana másnak is, mint arra, mi az, aminek inkább elrettentő, mint követendő példának kellene lennie.

1. számú ábra

- Akár a negatív, akár a pozitív értemben kritizált szépirodalmi műveket nézzük, témájukat tekintve ezek általában olyan írások, melyek az aktuális állapotokra reflektálnak, olyanok, melyek közel állnak a kor olvasójához témájukban. Fontosnak tartotta tehát, hogy azonosulni tudjon az olvasó egy adott szépirodalmi művel – az azonosulás során pedig okulni is lehet belőlük.

Karácsony az általa különösen fontosnak tartott könyvismertetéseit, az egyes szerzőkhöz kapcsolódó írásait az 1941-ben megjelent *A magyar világnézet* című műben gyűjtötte össze. A kötetben összegyűjtött 142 ismertetés 8%-a pedagógiai jellegű, 54% szépirodalmi, 5% pedig pedagógiai és szépirodalmi együtt. (További 7% néprajzi, 12% szociográfiai, 4% művelődéstörténeti, 10% történettudományi.)

Karácsony recenzióinak jellegzetessége, hogy nem csupán az adott mű bemutatására törekednek, hanem saját észrevételeit, megjegyzéseit (néhol kőkemény kritikáit) is tartalmazzák, ezzel bepillantást enged gondolkodásába.

2.5 AZ IRODALOM HATÁSA KARÁCSONYRA

Az előző fejezetekben igyekeztem azt alátámasztani több oldalról is, hogy Karácsony az irodalmat a nevelés eszközül használta azokon, akiket nevelni kívánt. Ugyanakkor érdemesnek tartom megnézni azt is, hogyan nevelte, hogyan hatott magára az ifjú, majd a pályakezdő Karácsonyra az irodalom, hiszen pedagógiája és módszerei saját élményeiből, személyiségből gyökereznek.

Karácsony nem csak más ifjakat buzdított írásra, hanem maga is kipróbálta magát a líra területén még ifjú korában. Első írásai ezek, ám nagyon jól láthatjuk ezekből így utólag, hogy ő is ugyanazokon a fázisokon ment át irodalmi szárnybontogatásai során, mint azok a serdülők, akikhez később Az Erő hasábjain szólt. Minden bizonnyal azért értett olyan nagyszerűen szót az ifjú irodalmár-jelöltekkel, mert egykor maga is még csak az volt, és nem felejtette el akkori helyzetét, érzéseit, gondolatait.

Ha Karácsony verseiről akarunk beszélni, mindössze egyetlen kötetet tudunk említeni, mely a Felkavart régi avar címet viseli: 1941-ben Csökmei Sándor névvel jelentette meg egyetlen verseskötetét – ám ő maga mégis inkább azt kéri az előszóban az olvasótól, hogy inkább naplóként tekintsen e kötetre, s ne „esztétikai gyönyörűséget várván”.²⁴ Azt mondja, ezek a versek „csak azért versformájúak, mert szerzőjük 1914 körül éppen adoleszkált s mindenáron halhatatlan műveivel kellett hatnia e világra.”²⁵ Fiatalságát mint mentséget próbálja felhasználni a kötet védelmében. „Hiába, ez a biológiai törvény s tudvalevőleg már akkor is a papíros volt a legtürelemesebb közeg s az író toll a legkönnyebben kezelhető szerszám.”²⁶ Magyarázatnak szép, de nem túl sok, hiszen azért nem minden tizenéves ír verset; Karácsonynak viszont már fiatalon megmutatkozott az irodalom iránti vonzalma. Nem az irodalomszeretet viszont az egyetlen kiváltó oka a költői próbálkozásoknak: háborús élményeit így próbálja feldolgozni. (Annak ellenére, hogy csak 1941-ben jelenik meg a kötet, – az első vers kivételével – az első világháború alatt és után íródott!) A kötetben egyfajta kettősség tükröződik: egyrészt olyan általános én-problémák, melyek a legtöbb tizenéves lelkében lejátszódnak, másrészt a háború leírását olvashatjuk.

„Szerencsésebb volna az eset, ha annak idején mindenütt egyformán lapszélig írja a sorait a nagyidők zsengekorású tanúja, de hát mit tehetni róla, ha másképp történt? Méltóztassanak talán ezt az előszót olybá venni, mintha a versek prózába áttett rövidített változata volna, a

²⁴ CSÖKMEI 1941, 5.

²⁵ Uo. 5.

²⁶ Uo. 5.

kötöttformájú szöveg pedig csupán melléklet a hitelesség igazolására” – mondja Karácsony saját művéről az előszóban.²⁷ Még ha az utókor nem is tartja számon a legnagyobb irodalmi alakok között, ha valaki felfedezi ezeket az elfeledett verseket, elismerően nyilatkozik a formáról, amit Karácsony maga megrótt. Kövendi Dénes szerint például versei „bravúros és modern verstechnikáról tanúskodnak”.²⁸

Az első sejtelem című verse – mint egy paratextus is elmondja – 1914 tavaszán született. A mű a következőképp hangzik:

Gyönyörű április,
Végy öledbe lágyan,
Csókold ki belőlem,
Valamennyi vágyam.
Édesedjen szádon
Az üröm mézcsöppé,
Kikelet, 'sz úgy eshet,
Sohse látlak többé.

Aranyos napsúgár,
Kékbe mosolygó ég,
Nevess rám, hevíts is,
Tavaszi szél, tísís:
Gyerekeember vónék.
Távolodó léptem
Cirógassa pázsit...
Messzire kivenni:
Vár az öreg Semmi,
Feketén rámásít.²⁹

1914 tavaszán még közvetlen előjele a világháborúnak nem volt, de a márciusban Németország, Ausztria-Magyarország és Olaszország által kötött katonai egyezményből Karácsony nagyfokú történelmi érzékenységgel már egyfajta „sejtelmet” fogalmazott meg.

²⁷ Uo. 6.

²⁸ KÖVENDI 2002, 16.

²⁹ CSÖKMEI 1941, 10.

Mint ma már tudjuk, okkal félt attól, hogy talán nem látja többé a kikeletet, hiszen novemberben súlyos sérülést szerzett.

A vers ellentétes hangulatú képekre épül: egy szép magyar tájat idézi fel a kék ég, a tavaszi szél (akár utalás is lehet az ismert népdalra), de a jövőképe a távolodást mutatja ettől a Semmi, a feketeség felé. Rímképlete az első versszakban még szabályos (x a x a), de ahogy sötétül a hangulat, úgy válik a második versszakra ez a szabályosság kaotikussá. E vers leggyakoribb költői képe a megszemélyesítés. Az idilli magyar táj mint egy valós alak kerül kapcsolatba a költővel.

A Tanári vizsga után című versről mindenképp említést kell tennünk nekünk, akik főként pedagógusi munkásságát ismerjük. Ez is egy 1914-es vers – ekkor végzett a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen.

Drága dolce far niente,
Hadd búcsúzzam tőled el.
Álmaim csucsulni, tente,
Már a szép idő letelt.
Ó, ki többször itta csepped,
Mint szokás, mint illenék,
Nyalni talpat, vinni sleppet,
Komolyan beillenék?

Lesz belőlem, semmi kétség,
Rossz filiszter, naplopó,
Hűtlen sáfár, gaz cselédség,
Fűhő'-fáho' kapkodó...
Vagy vakondok, fáradhatatlan,
Tettek hév apostola...
Élet: üst, kemence, katlan,
Füst, paráztűz, szusztor.³⁰

A vers elején naplopó diákként utal vissza magára. Komolyan vehetjük-e vajon ezen megnyilvánulásait? A második versszak adja meg a választ erre. Ebben a részben kiderül,

³⁰ Uo. 18.

hogy jövőbeli énjéről sem gondol sokkal jobbakat – de mint tudjuk, nem igaz, hogy egy semmittevő személy lenne. Ez a vers tehát egyfajta önirónia; inkább humoros, amit nem kell komolyan vennünk.

Az idősíkokat tekintve szabályosan kettéosztható a vers: az első versszak a diákévekről szól, a második a jövő kétféle lehetséges mivoltát mutatja be. Lehet ő egyrészt „rossz filiszter naplopó, hűtlen sáfár” stb. vagy „fáradhatatlan, tettek hév apostola”. Mi, az utókor, már tudjuk, hogy a második kép vált valósággá – de annak ellenére, hogy ezt a verset megírta, nem gondolom, hogy valaha is valós lehetőség volt számára, hogy az első útra lépjen.

Az étellel kapcsolatban egy eredeti metaforasorral él: az „Élet: üst, kemence, katlan, füst, paráztűz, szusztora”. Csupa olyan dolgot hoz példának, melyek először üresek (a füst pedig illékony, mint az élet) – de fényt és szikrát lehet gyújtani bennük és ezzel értelmesen ki lehet használni őket. Tanárként ő is ezt érezte feladatának: megtölteni az ürességet tartalommal.

Visszatérve a háborúhoz – mert a kötetben mégis csak a háborús versek vannak többségben –, az Utolsó raszt a front mögött című költemény egy érdekes történelmi adalékkal szolgál. Nem csupán a magyarok oldaláról mutatja meg a háborút, hanem utalást tesz a baráti lengyel-magyar kapcsolatra is. Hogy jó viszonyt ápoltunk a lengyelekkel, ezt a történelmi eseményekből tudjuk, de itt egy személyes formájában mutatja be ezt a kapcsolatot. „Egy lengyel főúr emlékkönyvébe” íródott a vers, mondja az alcím.

Majd megdördülnek az egek,
Rajtok kis báránfyellegek,
Aljok pirosra gyúl...
Feldúlva, mit kezded vetett,
Vérrel locsolja földedet
Vendéged, ó, Nagyúr.

Te csak vesd bé az ős ugart,
Piros vérem jó tárgya rajt,
Nap süsse, érje szél:
(Lengyel sóhaj majd lengeti,
Magyar tűz majd melengeti)
Meglásd, Uram, kikél!³¹

³¹ Uo. 24.

Tartalmát tekintve a magyar és lengyel nép sorsa párhuzamot von, hisz egyiknek sem felhőtlen a történelme, de itt a zárójeles rész belső formája is mutatja ezt. A vers rímképlete a szabályos aa b aa b / aa b cc b, ami talán annak köszönhető, hogy egy főúr könyvébe írta ezt a verset, és szeretne volna nem csupán a tartalomban, hanem formai tekintetben is megütni azt a bizonyos színvonalat.

Ezzel a néhány kiemelt verssel szerettem volna rávilágítani arra, hogy Karácsony nem csak alap nélkül osztogatta tanácsait Az Erőben, hanem valóban megtapasztalta ő is a versírás kezdeti nehézségeit, valamint azt az érzést, mikor egy ifjú mindenképp vágyat érez az írása iránt, még akkor is, ha kezdeti művei tökéletlenek.

Karácsony a drámák mellett belekóstolt a regényírás műfajába is. Mivel elsősorban tanár, nevelő volt, nem meglepő módon mindhárom regénye (A Siccki-banda, Holdbéli diákélet, A csucsai front) az iskola világából táplálkozik. Ezek közül A csucsai front című, 1931-ben megjelent művet vizsgáltam meg alaposabban, ebben ugyanis pályakezdő időszakáról vall olyan részletességgel, ahogy más műveiben nem. Miért regény ez a szó szoros, irodalmi értelmében ahelyett, hogy didaktikai értekezés lenne? Egy korabeli kritikában³² Komlós Aladár bár azt mondja Karácsonyról: „A pedagógus, sajnos, ezúttal erősebb volt benne, mint a művész”, elismeri mindemellett azt is, hogy „nem mindennapi ember és nem mindennapi művész írta” ezt a könyvet.

Történetünk akkor kezdődik, mikor Karácsony megkapja az 1/a osztályt, hogy tanítsa nekik a latint. A diákokat így mutatja be: „Rendetlen banda, akiket nem lehet csak úgy mirnixdirnix szeretni, hanem előbb kurta pórázra kell fogni őket, mert különben nem tanulnak és egyébként is el fognak csirkefogósodni”.³³ Emiatt aztán a fiatal tanár több problémával is szembesül – ezen problémák a regény alappillérei. Egyszerre csak egyet jár körül, de ezeket időrendben találja, többek között ettől is lesz életszerű és valóban regényes a regény. Az idő előre haladtával ugyanis jellemfejlődésnek is tanúi lehetünk. Habár ezt a történetet meg lehetett volna írni egymástól elszigetelt pedagógiai esettanulmányok soraként is, Karácsony irodalomszeretete nyert, és pedagógiai értekezés helyett valódi személyes érzelmekkel átszőtt regényt kapunk.

Elsőként a fegyelmezással és nyughatatlan tanulókkal gyúlik meg a baja. Aztán az is zavarja, hogy van, aki inkább a szülőjétől, mint tőle tanul, meg aztán sokan azt sem tartják hasznosnak, amit ő tanít; nem érzik a gyakorlati hasznát a tanuláshoz. Saját helyzetét többször

³² KOMLÓS 1931.

³³ KARÁCSONY 1998, 8.

írja körül irodalmi példákkal, hasonlatokkal. Kiderül, hogy Pláner István a papájától tanulja otthon a latint, ezért „elkottyantja” azt is, amit a többiek még nem tudnak.

„Jaj, megértem, hogy Oidippos király ellenállhatatlan vágyat érzett kikaparni a két látó szemét, mikor bizonyos képek nem akartak tágítani belső látásának a mezejéről. Én is úgy halok meg, hogy látom az első á osztályt, magamat és a kis »gusztusos« fiút, ahogy nevető szemmel újságolja: - Engem a papám minden este ölbe vesz és magarázza nekem a latint. Mert a papámnak nyolc évig mindig jelese volt latinból Makón.”³⁴

Nem csak ilyen formában utal azonban az eposz műfajára, maga is alkalmaz állandó jelzőnek minősíthető betoldásokat: a Pacal nevű fiú említésénél például mindig elmondja, hogy „Pacal mosolygott rejtélyesen, mint a királyfi menyasszonya”.³⁵ Ezen kívül az ismétléssel több helyen is él a regény során, az egyik legszembetűnőbb a „pukkadni fognak a béisták” megjegyzés, amit mindig Valnicsek tesz az utolsó padban.³⁶ (Pukkadni fognak, ti. őket nem tanítja Karácsony és ők nem fognak annyi érdekes dolgot csinálni.)

Leghosszabb és legszebben kibontott irodalmi utalása azonban a magyar irodalomhoz kapcsolódik:

„Van egy szép magyar mese Árgírus királyfiról és Tündér Ilonáról. Az van benne, de valami gyönyörűségesen elmesélve, hogy Tündér Ilona találkozót ad Árgírus királyfinak – nagy hiába. Gonosz varázslat háromszoros egymásután álomba meríti Árgírus királyfit, valahányszor Tündérszép Ilona találkozni óhajt vele, így aztán nem is beszélhetnek egyszer sem egymással. Nem sokat ér ugyan ezzel a praktikával a gonosz varázslat, hiszen Árgírus királyfit és a tündérszép leányzót egymásnak szánta az isteni gondviselés és ez ellen fölösleges jócselekedet akármit is csinálni. De annyit mégis elér, hogy a harmadik találkozó után messzi száll a tündérszép királykisasszony és szegény jó Árgírus királyfinak térdig kophat a lába, míg eljut az üveghegyen is túl és sok nehéz kaland végén feleségül veszi azt, akit könnyen elnyerhetett volna, ha háromszor egymás után el nem altatja a varázssital.

No hát, szakasztott így jártam én az első áistákkal. Szegény Árgírus királyfi is mindig talált egy-két arany hajszálat a mentéje prémjén, valahányszor felézett a buta

³⁴ Uo. 16.

³⁵ Uo. oldalszám.

³⁶ Uo. oldalszám

nehéz kábulatból. Én is minduntalan utána vettem észre, hogy megint másképp kellett volna történnie annak, ami történt, és nem egészen rendjénvalóképpen.”³⁷

Nos, valóban így járt az áistákkal Karácsony. Pedig egymásnak szánta őket a gondviselés, ez a regényből kiderül. Például gyönyörű vallomásából, mikor azt mondja: „Isten abban az esztendőben rábízta maradék Magyarország jövődjének arany kapukulcsát... Adott a kezem alá tiszta, őszinte, nagyokos, szücszüeleven, ragaszkodó kisfiúkat. Meséljek nekik, azt mondta, vigye őket, ahova akarom.”³⁸ Egymásnak szánta őket maga az Isten, ahogy egymásnak lett teremtvé Árgyelus királyfi és Tündérszép Ilona is. De vajon az ő egymásra találásukat milyen akadályok próbálják meg nehezíteni?

Például a nyelv problematikája. Ez ebből a műből sem maradhat ki; szellemes feleseléssel illusztrálja: „Tanár úr elfelejtett magyarul” – mondta szemébe egy diákja, mire felvilágosítja: „Nem én felejtettem el magyarul öcskös, hanem te nem tanultál jól meg eddig még ebbe a nagy Pest városba”. A diák ezután sem fogja vissza magát, hanem szemtelenkedik tovább: „Hígyje aki akarja, – pusmogta Sándor csökönyösen. – Fábavaló, elven, bugyli, szöszmötöl, mókmók”. Erre aztán azok is hangosan nevetni kezdtek, akik eddig nem tették. „Így beszélnek Földesen, a szülőfalumban” – mondta igen határozottan. „Ott a ceruza fábavaló és ha elkopik, az elevenbe megy, mint a köröm, ha nagyon levágom, vagy behasad, vagy a sok dologba csak úgy elkopott, mint a fábavaló, amivel sokat írtak. A látatja-nincs munka szöszmötölés, az ügyetlen ember meg mókmók ember minálunk.” Határozott fellépése és az, hogy sértettség helyett magyarázni kezdett, bámulatot váltott ki, az egyik gyermek még a száját is eltátotta, mire egy másik „rehabilitálta az osztály előtt” szavahihetőségét. „Az ő édesanyja vidéken nőtt fel leánykorában és még mindig érzett a beszédjén, hogy nem Pestre való. Egonéknál lakott egyszer egy cseléd... annak alig lehetett érteni eleinte, mikor odakerült, a mondókáját... No és Szél Sanyi nagyapja? Makói ember, az is látszik a szaván” – és itt megfordul a kocka: kiderül, hogy „öt nem csak érdekes hallgatni, tanulságos is”; eszébe jut Sanyinak, hogy attól tehát, hogy valaki tájnyelvet beszél, még igenis lehet értékes, amit mond. Karácsony közben felidézi magában, hogy annak idején az ő latintanára is úgy tudta magát a szívébe lopni, hogy saját otthoni emlékeiről (főleg kutyáiról) beszélgettek az első alkalommal. „És ha nincs Szütyő és nincsen Dollár, bizony Isten nem bocsátottam volna meg Kulcsár tanár úrnak latin beszédjét.” Ezután a fordulat után (épp mikor elfogadta az osztály

³⁷ Uo. 9.

³⁸ KARÁCSONY 1998, 120.

Karácsony tanár úr beszédmodját), közlik a hírt vele: a magyart is ő tanítja innentől az 1/a osztálynak.³⁹

Mindenféle szócséplés nélkül vág bele ebbe az új fejezetbe. „Elmeséltetem egy első áistával, hogy találtuk meg az állatkertben a beszédrészeket”⁴⁰ – és az ezt követő részből nőtte ki magát a későbbi Magyar nyelvtan társaslélektani alapon. Az a mű a vásár példájára épül, ez a fejezet pedig az állatkertre, de teljesen azonos a felépítése és logikája. Később Gander Tibi új ruháját is kielemezzik („Gander bácsi új ruhát vett Tibinek Neumannál.”⁴¹) Úgy gondolja Karácsony, hogy ezzel még inkább közelebb érezheti a tanuló a nyelvtant magához; majd saját személyes példát is hoz, mikor elmeséli részletesen, hogyan járt ő maga annak idején iskolába. Ebből kiindulva tehát azt mondhatjuk, ez a regény a bizonyítéka annak, hogy Karácsony valóban a gyakorlatban is így tanította a nyelvtant, a Magyar nyelvtan társaslélektani alapon c. könyvében nem csupán egy légből kapott elméletet ír le, hanem ki is próbálta azt korábban. Szerették is ezt a gyerekek – na nem csak azért, mert állatkertbe is mentek, hanem mert ez által kézzelfoghatónak érezték a nyelvtant: „Mikor játszunk már egyszer megint nyelvtant, tanár úr kérem szépen?”⁴²

Ám attól, hogy a nyelvtannal összebarátkoztak a tanulók, ők még gyerekek maradtak. Egyszer meg akarják győzni a tanárt, hogy maradjon el az óra. Frappáns megoldással áll elő erre Karácsony: ha rendesen dolgozik a csoport, össze tud magának spórolni némi szabadidőt.

A tél beálltával egy ennél nagyobb problémával is szembesülnie kell az osztálynak: mégpedig a hideggel. Van, akinek nincs cipője, és mivel azokon a helyeken általában fűtés sincs, fáznak otthon a tanulók. Így kitalálják, hogy mi lenne, ha délután is az iskolába járnának. És ha már bejárnak, tanulhatnának is... Ahogy kezdenek belefáradni a télbe (nem csak a tanulók, Karácsony is!), fogy a lelkesedésük: „Kiment belőlem minden erő... belérendült az első á... felbomlott a rend, mindenki felejt”⁴³ – mondja ki Karácsony nagyon egyszerűen, mintha már a szépítéshez sem maradt volna ereje. Az örökké aktív és mindig tevékenykedő Karácsony belefáradt volna a tanításba? Sok nehézséggel szembesült, mint bármelyik más kezdő pedagógus – és ő is ugyanúgy próbálgatta magát különböző szerepekben, mint bárki más.

Egyszer még meg is ütötte az egyik diákját, ami miatt rettenetesen szégyellte magát annak ellenére, hogy akkoriban ezért nem övezte volna közutálat; az esetleges testi fenyegetést

³⁹ Uo. 28–32.

⁴⁰ Uo. 33.

⁴¹ Uo. 97.

⁴² Uo. 36.

⁴³ Uo. 47.

nem vették szigorúan, mint napjainkban – ő mégis megvetette magát. „Engem sehova nem lehet csupán kinevezni felülről”⁴⁴ – mondja magáról, a meggyőzés híve, őt csak megszavazni lehet. S a tetteivel bizony ellenszegült saját elveinek, hiszen diktátori szerepet vett fel. Végül egy templomi prédikáció billentette vissza lelki egyensúlyát, minek következtében elgondolkozott azon, ki is az intelligens ember: „Intelligens ember, akinek világnézete van. Akinek szellemében öntudatra ébredt a természet néma világa, a történet, az elmúlt idők átfordított lapja. Aki a múltban élő emberiséggel összefüggőnek tartja magát s a múlt szellemi vívmányait, mint kultúrát magában hordozza”.⁴⁵

Az ezt követő tavaszon került kapcsolatba először a cserkészettel.⁴⁶ Ebből a regényből megismerhetjük Karácsony és a mozgalom legszemélyesebb oldalát is. A cserkészettel kapcsolatos műveitől eltérően itt azonban semmiféle útmutatást vagy elvi hitvallást nem ad. Ellenben őszintén vall arról, mennyire zavarban volt, mikor egy ismerőse felkérte, hogy tartson vele a cserkészetet népszerűsítő előadására – és kiderült a helyszínen, hogy neki is elő kell adnia. Pedig akkoriban még nem sokat tudott a cserkészetről! Lefagyott, mint ahogy ez bármely előadóval megtörtént volna hasonló helyzetben, de mikor összeszedte magát, csak úgy ömlöttek belőle a szavak – ekkor gondolkozott el először a mozgalom mivoltán igazán és ez nagyon magával ragadta, nemcsak őt, a közönséget is.

Érdekes módon azonban ugyanilyen lámpalázás volt az Ifjúsági Egyesületben tartott, modern magyar drámaírásról szóló előadásán is, holott arra volt alkalma felkészülni. A nagy létszámú közönséggel volt gondja. Később ennél jóval nagyobb közönségek előtt is ad elő – de kezdetben ugyanolyan lámpalázás volt, mint sokan mások.

A tanév végéhez közeledve a regény is a végéhez közeledik. Érzelmek nem csak lelkében áradnak túl, így is veti őket papírra, számos ismétléssel, szinte kántálva; költői szépségű képekkel. Ellentétek, megszemélyesítések, túlzások – valóban költői eszközökkel él:

„Jaj, soha többé nem lopjuk meg a délutánt és nem esteledik ránk mesecsalogató, lámpásgyujtogató, bársonyfeketájú téli napszállat... Jaj, soha többé nem vár a Tisztviselőkonyha éhes ajtaja, hogy benyeljen és a maga módja szerint keblére öleljen, keményen-gyöngéden, gorombán-babusgatva jól tartson a többi rongyos úrral egyetemben... Jaj, soha többé nem vezetem kakaózni a kisfiúkat az Amerikai Akció telí csöbrei mellé, jaj, soha többé kis cipőket nem osztogathatok... Jaj, soha többé tiszta, fenékig megmutatkozó tengerszem-

⁴⁴ Uo. 42.

⁴⁵ Uo. 55.

⁴⁶ Uo 60–68.

tekintet Eperjessy Sanyi már én rám nem vethet. Mert bizonyítványt adtam a kezébe és máttól kezdve ez a horoszkópja... Jaj, soha többé nem „játszunk” nyelvtanórát. Mert rend lesz jövőre, tanmenet és szakfelügyelő. Nyelvtankönyv lesz, kötelező könyvnélküli, előre meggyónt dolgozati témák...”⁴⁷

Két dolog mutatkozik meg szintisztán ebben a csupán pár sorban. Egyrészt az, hogy nagyon hagyta magát az aktuális lelkiállapotának alárendelni – még pályája elején van, nem igaz, hogy többé nem osztogathat kiscipőket. Dehogynem! De annyira hozzánőtt ez az osztály, hogy az első év lezárása túlságosan felzaklatta. (Hogy is lehetne ilyen egy leírást csak pedagógiai szempontból olvasni? Ez tiszta szépirodalom.) A másik dolog, ami még egzaktabban ki van mondva, az a szabadságvágya. A szakfelügyelőt, a tanmenetet, még a tankönyvet is úgy éli meg, mint ami korlátozza saját tanítási stílusában; ez nagyon sokat elmond róla. Ez az iskolai merevséggel és kötöttségekkel szembeni ellenszenve a későbbiekben is megmaradt: a 40-es évek katedrapedagógusai közül Karácsony volt az, akinek didaktikai elképzelései a legtöbb rokonságot mutattak a reformpedagógiai irányzatok didaktikai újításaival.

„A csucsai front nem mondott csődöt, mert kiharcolta magának az őszinteséget és a ragaszkodást s fénykorában és bukásában egyként mutatta, hogy aztán csak így lehet valaki magyar diák. Ha őszinte és szereti tanárait”.⁴⁸ Nem szokatlan az irodalomban, hogy a mű kezdetén nem értjük a címet, de Karácsony a magyarázatot a végletekig húzta (ezért hagytam én is a cím magyarázatát elemzésem végére). És végül, mikor még 140 oldal elolvasása után is fúrta a kedves olvasó oldalát a kíváncsiság, mi is lehet ennek a látszólag semmihez nem kapcsolódó címadásnak az oka, az utolsó oldalon megkapjuk a választ: „Az első á osztály negyedikes korában hazafias hévvel magára vállalta annak a frontnak a gondozását és kiépítését, amely Csucsán az oláhok elől tizennyolcban összeomlott. Aztán rajtaragadt e név: csucsai front”.⁴⁹

Mindamellet tehát, hogy a munkájával, a pedagógiával kapcsolatos élményeit kívánta megírni Karácsony ebben a műben, világosan látható az is, hogy mindezt szépirodalmi stílusban tette a tudományos, objektív helyett. Karácsony nem tudta félre tenni az irodalom szeretetét még akkor sem, amikor már jellegű témáról írt. Mivel ilyen erősen szerette az irodalmat, érthető, hogy nevelési módszerébe is belevonta azt.

⁴⁷ Uo. 117–119.

⁴⁸ Uo. 124.

⁴⁹ Uo. 133.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

A Karácsony számára az irodalom nem csak sok elemzésének tárgya volt, hanem aktívan használta is azt, valamint maga is művelte a gyakorlatban. Érdekes megnyilvánulás ez olyasvalakitől, aki egyébként úgy gondolta, hogy egy tanárnak nem kellene alkotóként az irodalom terepére tévedni (a Magyarok kincsében azt mondja a költő-tanárokról: „a diákban is heveny gyulladásossá fertőzik az addig lappangó dilettantizmust”).⁵⁰ A diákokat mindazonáltal buzdította az alkotásra. Az Erő felelős szerkesztőjeként nemcsak várta a fiatalok beküldésre szánt műveit, hanem építő jelleggel kritizálta is azokat és tanácsokkal látta el a rajzolókkal, próza- vagy versírással próbálkozókat. (Legnagyobb hírnévre szert tett felfedezettje Weörös Sándor, aki 15 évesen az Erőben osztotta meg első versét a közönséggel.) Hogy a szárnybontogató művészeket támogatni kell, olyannyira komolyan vette, hogy saját lakására is hirdetett meg fogadóórákat. Ezzel lehetőséget adott bármely irodalom iránt érdeklődő diáknak egy tartalmasabb eszmecserére a folyóiratban helyszűke miatt általában tömör üzenetek helyett. Ezzel az alkotásra bátorítással párhuzamosan azonban fontosnak tartotta azt is, hogy a diákok megismerkedjenek a klasszikus szerzőkkel is. (1925-ben például egy teljes lapszámot szánt az Erőből Jókaira.) Tehát amellett, hogy a fiatalok irodalmi próbálkozásait segítette, a már elismert írókkal is foglalkozott írásaiban. Írt kritikát élő írókról, megemlékezéseket elhunytakról, de irodalomtörténeti tanulmányai is születtek, melyek nem csak önálló kötetekben jelentek meg, hanem folyóiratokban is, hogy minél aktuálisabban szóljanak a közönséghez. (Közönség alatt nem csak az ifjúságot, hanem a teljes magyarságot értette Karácsony. Az Új szántás c. lapba szánt könyvajánlóival például nem a diákokat célozta meg, hanem a felnőtt közönséget.) Az irodalmat tehát sok oldalról, különböző nézőpontokból közelítette meg. Kétség kívül a pedagógia az a terület, amelyen a legmaradandóbbat alkotta, mindemellett úgy vélem, nem szorosan kapcsolódik az irodalom is ehhez a területhez.

Mindig is úgy gondoltam, hogy az irodalom nevelő erejét nem szabad lebecsülni, Karácsony munkásságának egy részében pedig szintén ezt a gondolatot látom tükröződni. Az, hogy milyen erős nevelő ereje van az irodalomnak, kortól független, viszont az, hogy az irodalom mely konkrét aspektusát választja a tanár nevelési eszközéül, az a tanárszemélyiségtől függ. Karácsonynak mindig is a közösség és a magyar lét volt a fő

⁵⁰ KARÁCSONY 1944, 178.

témája, így az általa ajánlásra választott és írt irodalmi művek is a közösségi neveléssel, valamint esetenként a magyar folklórral kapcsolatosak.

5. IRODALOMJEGYZÉK

- BOGÁRNÉ Kocsis Judit (2010): *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. Veszprém, Doktori értekezés.
<http://olvasas.opkm.hu/Plugins/KonyvEsNeveles/index.php?view=articlePrint&id=875>
(letöltés ideje: 2014. 11. 3)
- CSÖKMEI Sándor (1941): *Felkavart régi avar*. Budapest, Exodus.
- KARÁCSONY Sándor (1998): *A csucsai front*. Budapest, Exodus.
- KARÁCSONY Sándor – SZALAY Gizella (1939a): *Játékmester gyermek és ifjúsági színpadon*. Budapest, Exodus.
- KARÁCSONY Sándor (1939b): *Karácsony Kiskoszmályon*. Budapest, Exodus.
- KARÁCSONY Sándor (1939c): Ki-ki világítson a maga helyén. In KARÁCSONY Sándor (szerk.): *Új háromkirályok csillaga*. Budapest, Exodus.
- KARÁCSONY Sándor (1939d): *Lányok ülnek a fonóban*. Budapest, Exodus.
- KARÁCSONY Sándor (1944): Irodalmi nevelés. In KARÁCSONY Sándor: *A magyarok kincse*. Budapest, Exodus.
- KARÁCSONY Sándor (2002): *Ocsúdó magyarság*. Budapest, Széphalom Könyvműhely.
- KELECSÉNYI Gabriella (1924): Vendégköszöntő, Őszi hozsanna, A nagy fal alatt. *Nyugat*, **17.** 11. sz.
- KELECSÉNYI Gabriella (1928): *Összetört ország lánya: versek*. Budapest, Kárpát kiadó.
- KOMLÓS Aladár (1931): A csucsai front. *Nyugat*, 1931. június 16.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (letöltés ideje: 2014. október 18.)
- KÖVENDI Dénes (2002): Az alkotó Karácsony. In LÉNÁRD Gábor (szerk.): *Gyökerek és Gyümölcsök: A Karácsony Sándor tudományos konferencia előadásai*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.
- MENDÖL Tibor (1936): Szondy György: A modern iskola és az ifjúság. *Debreceni Szemle*, **14.** 2. sz.
- PÉTERFFY László (1939): Szondy György új könyvei. *Debreceni Szemle*, **17.** 2. sz.
- SZONDY György (1929): Molnár Imre–Lajtha László: Játékkorság. *Debreceni Szemle*, **7.** 7. sz.
- SZONDY György (1930): Ifjúsági irodalom. *Debreceni Szemle*, **8.** 3.

SZONDY György (1933): Mit olvasson a gyermek?: az ajánlható ifjúsági irodalmi művek jegyzéke 3-14 éves korig. Budapest, Studium.

SZÓRÓ Ilona (2013): Az „Új Szántás” című folyóirat, egy új művelődéspolitikai szolgálatában, In: KARLOVICS János Tibor (szerk.): Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején. Komárom, International Research Institute S. R. O.
<http://www.irisro.org/tarstud2013aprilis/48SzoroIlona.pdf>

(letöltés ideje: 2014. október. 18.)